GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 4
Special Issue: 1
September: 2025

ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, ગાંધીનગર અને

સરદાર પટેલ કૉલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, બાકરોલ

(તિરુપતિ ફાઉન્ડેશન ટ્રસ્ટ સંચાલિત)

એક દિવસીય રાષ્ટ્રીયકક્ષા પરિસંવાદ

"ગુજરાતી ભાષા સાહિત્ય:

ડિજિટલ યુગ અને બદલાતા પ્રવાહો"

તા.૩૦/૦૮/૨૦૨૫

વિષય:– સાહિત્યનો NEP 2020 સાથે અનુબંધ

પ્રસ્તુતકર્તા

રાહિલ મીર

પીએચ.ડી સંશોધક

શ્રી ગોવિંદ ગુરુ યુનિવર્સિટી, ગોધરા

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal

ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 4
Special Issue: 1
September: 2025

શીર્ષક:–.

સાહિત્યનો NEP 2020 સાથે અનુબંધ..

સારાંશ:–

ભારતમાં નવી શિક્ષણ નીતિ NEP–2020 શિક્ષણને સર્વાંગી વિકાસ, સર્જનાત્મકતા, મૂલ્યનિર્માણ અને ભારતીય સંસ્કૃતિના પુનર્જીવન તરફ દોરી જાય છે. સાહિત્ય માનવીય અભિવ્યક્તિ, કલ્પનાશક્તિ અને મૂલ્યપ્રણાલીનું મહત્વનું સાધન છે. આ લેખમાં સાહિત્ય અને NEP 2020 વચ્ચેનો અનુબંધ સમજાવવામાં આવ્યો છે. ભાષા વિકાસ, સર્જનાત્મકતા, મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ અને સાંસ્કૃતિક વારસાના સંરક્ષણમાં સાહિત્યની ભૂમિકા તથા NEP 2020 ના હેતુઓ સાથે તેનો ગાઢ સંબંધ પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો છે.

મુખ્ય શબ્દો:–

NEP 2020, સાહિત્ય, ભાષા વિકાસ, મૂલ્યો, સાંસ્કૃતિક વારસો, સર્જનાત્મકતા

પ્રસ્તાવના:–

શિક્ષણ માનવજીવનના સર્વાંગી વિકાસ માટેનું મુખ્ય સાધન છે. NEP 2020 એ ભારતના શૈક્ષણિક માળખાને વધુ સર્વસમાવેશી, સર્જનાત્મક અને જીવનમૂલ્યોને પ્રોત્સાહન આપનારું બનાવવાનો સંકલ્પ લીધો છે. સાહિત્ય માનવ સંસ્કૃતિ, કલ્પનાશક્તિ અને મૂલ્યપ્રણાલીને વિકસાવવાનું અગત્યનું સાધન છે. તેથી સાહિત્ય અને NEP 2020 વચ્ચે ઊંડો અનુબંધ છે.

સંશોધનના હેતુઓ:–

1. NEP 2020 ના મુખ્ય તત્વોનું વિશ્લેષણ કરવું.

2. સાહિત્ય દ્વારા ભાષા વિકાસ, મૂલ્યો, સર્જનાત્મકતા અને સાંસ્કૃતિક જાગૃતિ કેવી રીતે વિકસે છે તે સમજાવવું.

3. NEP 2020 ના હેતુઓ સાથે સાહિત્યના અનુબંધને ઉજાગર કરવો.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 4
Special Issue: 1
September: 2025

4. ડિજિટલ યુગમાં સાહિત્યના નવા સ્વરૂપો (ઈ–સાહિત્ય, ઓડિયોબુક્સ, બ્લોગ વગેરે) NEP 2020 સાથે કેવી રીતે જોડાઈ શકે તેનું મૂલ્યાંકન કરવું.

5. શિક્ષણમાં સાહિત્યને કેન્દ્રસ્થાને રાખી NEP 2020 ના અમલ માટે ઉપયોગી સૂચનો પ્રદાન કરવું.

અભ્યાસના પ્રશ્નો:–

1. NEP 2020 ના મુખ્ય તત્વો શિક્ષણને કેવી રીતે માનવીય, સર્જનાત્મક અને મૂલ્યપ્રધાન બનાવે છે?

2. ભાષા વિકાસ અને મૂલ્ય નિર્માણમાં સાહિત્યની કેવી ભૂમિકા છે?

3. NEP 2020 ના હેતુઓ સાહિત્ય દ્વારા કેટલી અસરકારક રીતે સિદ્ધ થઈ શકે?

4. ડિજિટલ યુગમાં સાહિત્યના નવા સ્વરૂપો (ઈ–સાહિત્ય, ઓડિયોબુક્સ, બ્લોગ વગેરે) NEP 2020 ના અભિગમ સાથે કેવી રીતે સંકળાઈ શકે?

5. NEP 2020 ને કારગર બનાવવા માટે શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં સાહિત્યને કેટલું કેન્દ્રસ્થાન આપવામાં આવવું જોઈએ?

સંશોધન પદ્ધતિ:–

- **વિષયવસ્તુ વિશ્લેષણ પદ્ધતિ**

NEP 2020ના મુખ્ય તત્વો: –

1. બહુભાષાવાદ અને માતૃભાષાનું મહત્વ – પ્રાથમિક સ્તરે માતૃભાષામાં શિક્ષણ
2. સર્જનાત્મકતા અને જટિલ વિચારસરણી – ગોખણપટ્ટી શિક્ષણ કરતાં વિવેચનાત્મક વિચારસરણી પર ભાર.
3. મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ – નૈતિકતા, સહકાર અને માનવતાના મૂલ્યો.
4. ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પરંપરા પ્રત્યે ગૌરવભાવ – વારસાની જાગૃતિ.
5. આંતર–વિષયક અભિગમ – શિક્ષણને કલા, વિજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર સાથે સંકળાવવું.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 4
Special Issue: 1
September: 2025

ચર્ચા અને વિશ્લેષણ:–

1. ભાષા વિકાસમાં સાહિત્યની ભૂમિકા

NEP 2020 પ્રાથમિક શિક્ષણમાં માતૃભાષા પર ભાર મૂકે છે.

સાહિત્ય (વાર્તા, કાવ્યો, નાટકો) ભાષા અધ્યયનને સહજ બનાવે છે.

ઉદાહરણ: પ્રેમચંદન વાર્તાઓ કે ટાગોરના કાવ્યો મૂલ્યપ્રધાન ભાષા શીખવે છે.

2. સર્જનાત્મકતા અને કલ્પનાશક્તિ

NEP 2020 "rote learning" કરતાં સર્જનાત્મક વિચારસરણી પર ભાર મૂકે છે.

સાહિત્યનું વાંચન અને સર્જન (નવલકથા, કાવ્યો, નિબંધ) વિદ્યાર્થીની કલ્પનાશક્તિને વિકસાવે છે.

3. મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ

NEP 2020 નો મુખ્ય તત્વ છે – નૈતિકતા, સહકાર, માનવતાનું પ્રોત્સાહન.

સાહિત્યમાં આદર્શ પાત્રો, ઘટનાઓ વિદ્યાર્થીઓને જીવંત મૂલ્યનિર્માણ આપે છે.

ઉદાહરણ: પંચતંત્રની વાર્તાઓ → નૈતિક સંદેશ.

4. સાંસ્કૃતિક વારસો અને ભારતીયતા

NEP 2020 ભારતીય જ્ઞાન પરંપરા અને સંસ્કૃતિ પ્રત્યે ગૌરવભાવ પર ભાર મૂકે છે.

લોકસાહિત્ય, મહાકાવ્યો, ભજન–ગઝલ વગેરે ભારતીય વારસાનો પ્રતિબિંબ છે.

ચર્ચા કરી શકાય કે આધુનિક શિક્ષણમાં આ વારસાને સાહિત્ય દ્વારા જીવંત કેવી રીતે રાખી શકાય.

5. આંતરવિષયક અભિગમ

NEP 2020 કલા, વિજ્ઞાન, સમાજશાસ્ત્ર, સાહિત્ય જેવા વિષયોને જોડે છે.

સાહિત્યમાં ઈતિહાસ, સમાજ, માનસશાસ્ત્ર, સંગીત, કલા બધું આવરી લેવાયું છે.

આથી સાહિત્ય આંતરવિષયક શિક્ષણ માટે ઉત્તમ સાધન બની શકે છે.

GYANBODH
An International Multidisciplinary
Peer Reviewed Journal

ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 4
Special Issue: 1
September: 2025

6. ડિજિટલ યુગ અને સાહિત્ય

NEP 2020 ટેક્નોલોજી આધારિત શિક્ષણ પર ભાર મૂકે છે.

આજકાલ ઈ–સાહિત્ય, બ્લોગ, ઑડિયો–બુક્સ, પોડકાસ્ટ વગેરે સાહિત્યના નવા સ્વરૂપો છે.

તારણો:–

1. ભાષા વિકાસમાં સાહિત્યનું યોગદાન

– વાર્તા, કાવ્ય, નાટક વગેરે દ્વારા ભાષા સરળતાથી શીખી શકાય છે, જે NEP 2020 માં માતૃભાષાને પ્રાથમિક સ્થાન આપવાના હેતુ સાથે સુસંગત છે.

2. સર્જનાત્મકતા અને કલ્પનાશક્તિનો વિકાસ

– સાહિત્યના પઠન–લેખનથી સર્જનાત્મકતા વિકસે છે. NEP 2020 સર્જનાત્મક અભિગમને પ્રોત્સાહન આપે છે, જે સાહિત્ય સાથે ગાઢ રીતે જોડાયેલું છે.

3. મૂલ્યનિર્માણમાં સાહિત્યનું મહત્વ

– સાહિત્યના આદર્શ પાત્રો અને ઘટનાઓ નૈતિકતા, સહકાર, માનવતા જેવા મૂલ્યો વિકસાવે છે. આ NEP 2020 ના મૂલ્ય આધારિત શિક્ષણ સાથે સુસંગત છે.

4. સાંસ્કૃતિક વારસાનું સંરક્ષણ

– લોકસાહિત્ય, મહાકાવ્યો, ગઝલ વગેરે ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રતિબિંબ છે. NEP 2020 ભારતીય જ્ઞાનપરંપરા અને વારસાની જાગૃતિ માટે સાહિત્યને આધારરૂપ માને છે.

5. આંતરવિષયક અભિગમનું પ્રતિબિંબ– સાહિત્યમાં ઇતિહાસ, સમાજશાસ્ત્ર, મનોઃશાસ્ત્ર, કલા, સંગીત વગેરે વિષયોની ઝાંખી મળે છે, જે NEP 2020 ના આંતરવિષયક અભિગમ સાથે જોડાય છે.

GYANBODH
An International Multidisciplinary Peer Reviewed Journal
ISSN:3048-9792
Volume: 2
Issue: 4
Special Issue: 1
September: 2025

નિષ્કર્ષ:–

આ અભ્યાસ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સાહિત્ય અને NEP 2020 વચ્ચે ગાઢ અનુબંધ છે. NEP 2020 શિક્ષણને ભાષા વિકાસ, મૂલ્યો, સર્જનાત્મકતા અને સાંસ્કૃતિક વારસાના સંવર્ધન તરફ દોરી જાય છે, જ્યારે સાહિત્ય આ બધા તત્ત્વોને જીવંત બનાવે છે. વાર્તા, કાવ્ય, નાટક અને લોકસાહિત્ય દ્વારા વિદ્યાર્થી ભાષા સાથે મૂલ્યો અને ઓળખ પણ શીખે છે. ડિજિટલ યુગમાં ઈ–સાહિત્ય અને ઓડિયોબુક્સ જેવા માધ્યમો આ પ્રક્રિયાને વધુ અસરકારક બનાવે છે. તેથી, NEP 2020 ના અમલમાં સાહિત્ય માત્ર એક વિષય નથી, પરંતુ એક આધારસ્તંભ છે, જે શિક્ષણને માનવીય, સર્જનાત્મક અને જીવનમૂલ્યપ્રધાન બનાવે છે.

ઉપસંહાર:–

સાહિત્ય અને NEP 2020 બંનેનો હેતુ માનવીને જ્ઞાન, મૂલ્યો, સર્જનાત્મકતા અને સંસ્કૃતિ દ્વારા સર્વાંગી વિકાસ તરફ દોરવાનો છે. NEP 2020 શિક્ષણને માનવીય, સર્જનાત્મક અને સાંસ્કૃતિક બનાવવા માટે સાહિત્યને કેન્દ્રસ્થાને રાખે છે. સાહિત્ય શિક્ષણને માત્ર અભ્યાસક્રમમાં મર્યાદિત ન રાખે, પરંતુ જીવન જીવવાની કળા શીખવે છે, જે NEP 2020 નું મુખ્ય લક્ષ્ય છે.તેથી સાહિત્ય માત્ર વિષય નહીં પરંતુ NEP 2020 નો આધારસ્તંભ છે.

સંદર્ભો:–

1. Ministry of Education, Government of India. (2020). National Education Policy 2020.
2. જાની, હ. ભ. (2021). ભારતીય શિક્ષણ નીતિ અને ભાષા અભ્યાસ. અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી પ્રકાશન.
3. દેસાઈ, વી. કે. (2022). સાહિત્ય શિક્ષણ અને આધુનિક અભિગમ. સુરત: સર્જન પ્રકાશન.
4. Joshi, R. (2021). Education and Culture: A Study of NEP 2020. New Delhi: Concept Publishing.
5. Kumar, A. (2022). Language, Literature and National Education Policy. International Journal of Education, 15(2).